

Handreiking Begeleiden van forensische cliënten met schulden

**Met praktische wegwijzer voor
uitvoerend professionals**

**En handige actietool voor (gemeentelijke)
beleidsmedewerkers**

Schulden onder forensische cliënten

Deze handreiking is gebaseerd op onderzoek van Gercoline van Beek naar schulden onder forensische cliënten. Met het oog op de leesbaarheid zijn in deze handreiking specifieke literatuurverwijzingen achterwege gelaten. Kijk op <https://gercolinevanbeek.nl> voor de wetenschappelijke onderbouwing, verdere informatie en aanvullende materialen.

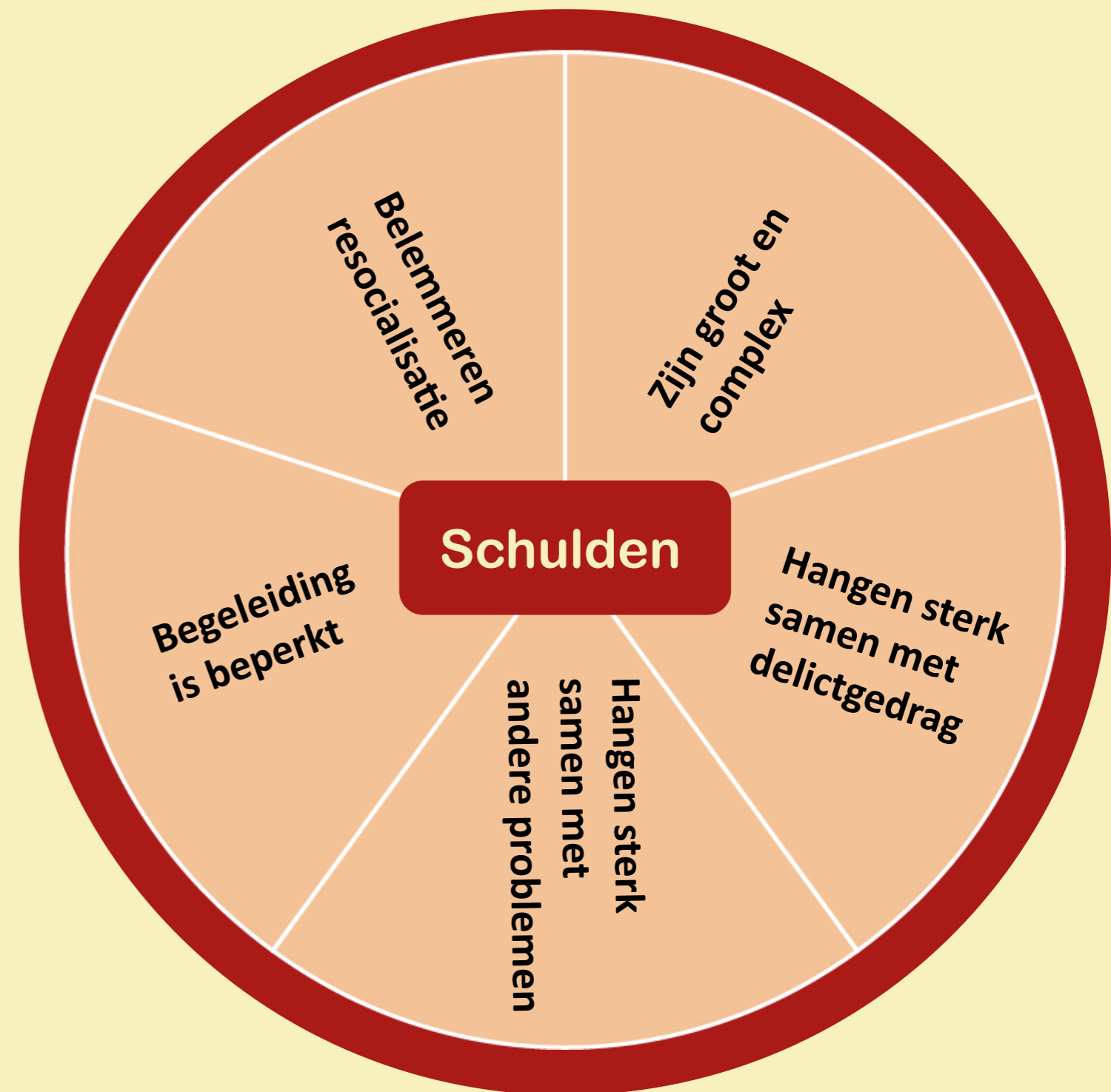
Auteur: Gercoline van Beek (gercoline.vanbeek@hu.nl)

Vormgeving: Mirjam Krusselbrink

Illustraties: Pixabay

© Hogeschool Utrecht, 2024

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend. Overname van passages uit deze publicatie is toegestaan met bronvermelding. Publicatie van deze handreiking elders is integraal en dus inclusief bronvermelding toegestaan. Vermenigvuldiging van deze publicatie is toegestaan met voorafgaande, schriftelijke toestemming van de auteur; papieren exemplaren kunnen worden opgevraagd bij de auteur. Overige aanvragen en vragen over de inhoud van de publicatie kunnen eveneens aan de auteur worden gericht.

Schulden belemmeren resocialisatie

Professionals die forensische cliënten begeleiden – of dat nu klinisch of ambulant is – merken in de dagelijkse werkpraktijk dat complexe schulden die cliënten hebben vaak vooruitgang belemmeren; vooruitgang op levensdomeinen zoals wonen, werk en relaties. Deze schulden verhogen mogelijk het recidiverisico, omdat ze het leven ontregelen en stress veroorzaken.

Omdat deze cliënten vaak ook te maken hebben met andere problemen, zoals verslaving of psychische problemen, is werken aan schulden een uitdaging. In theorie hebben ze recht op reguliere, gemeentelijke schuldhulpverlening. In de praktijk

kunnen ze daar om allerlei redenen echter vaak geen gebruik van maken. Zonder hulp is slechts een enkele cliënt in staat de schulden aan te pakken. Forensische cliënten hebben daarom veelal geen uitzicht op een schulden- en delictvrije toekomst. Voor een structurele aanpak van zowel schulden als delictgedrag is daarnaast gedragsverandering nodig. Het werken aan beide problemen vraagt veel van de doelgroep. Professionals die deze forensische cliënten begeleiden missen handvatten om hen te begeleiden bij schulden. Bij gebrek aan een eenduidige methodische aanpak zoeken zij hun eigen weg.

Schulden zijn een belangrijk probleem onder forensische cliënten. Ze hebben een sterke invloed op hun leven en daarmee op begeleidingstrajecten. Ondersteuning bij het aanpakken van schulden ontbreekt echter vaak.

Schulden onder forensische cliënten zijn groot en complex

Financiële problemen onder forensische cliënten zijn groot, complex en diepgeworteld. Forensisch sociaal professionals hebben vaak maar in beperkte mate informatie over de financiële situatie van cliënten.

Hoe groot is de omvang van financiële problemen onder forensische cliënten? Een analyse van 250 dossiers van reclasseringscliënten liet zien dat bijna al deze 250 cliënten te maken hadden met financiële problemen, namelijk 246. Slechts vier cliënten hadden nooit schulden en zelfs bij hen speelden financiën wel een rol, bijvoorbeeld omdat zij moeite hadden met het houden van financieel overzicht, op volwassen leeftijd werden onderhouden door hun ouders en dus niet financieel zelfredzaam waren of hun inkomstenbron onduidelijk was en er een vermoeden was van illegale inkomsten. Bij 198 van deze cliënten ging het bovendien om problema-

tische schulden. De omvang van schulden onder forensische cliënten is dus groot.

Veelvoorkomende schulden zijn onder meer schulden bij het CJIB en bij zorgverzekeraars, betalingsachterstanden op woongebied (van huur of hypotheek), schulden bij de Belastingdienst, energieleveranciers en providers (van telefoon, tv of internet), leningen, studieschulden, informele schulden en schulden bij postorderbedrijven.

Schulden en delictgedrag hangen sterk samen

De omvang van schulden onder forensische cliënten is dus groot. Hoe hangen deze schulden nu samen met delictgedrag? Kijkend naar de aanleiding voor gepleegde delicten hingen financiën bij ruim één derde van de cliënten samen met het delict, soms in combinatie met andere redenen. Niet altijd zijn financiën dus de enige of een directe risicofactor voor delictgedrag, maar vaak spelen ze een rol gerelateerd aan andere risicofactoren.

Wat is er vanuit de literatuur bekend over deze relatie tussen schulden en criminaliteit? De weinige onderzoeken die hiernaar zijn gedaan laten zien dat er inderdaad een sterke relatie is tussen financiële problemen en delictgedrag, dat delictgedrag het risico op financiële problemen vergroot en dat financiële problemen op hun beurt een risicofactor vormen voor delictgedrag. Forensische cliënten met schulden hebben dus een groter risico op recidive en forensische cliënten die recidiveren hebben een groter risico op schulden.

In hoeverre zijn financiële problemen bovendien daadwerkelijk voorspellend voor recidive? Financiële problemen zijn inderdaad voorspellend voor terugval in delictgedrag, vooral bij delicten die zijn

gericht op het direct vergaren van inkomsten, zoals vermogens- en drugsdelicten. Delicten zijn er dus vaak niet op gericht iemand iets aan te doen, maar worden vooral gepleegd om direct geld te verkrijgen. Of iemand in het verleden schulden heeft gehad en of de professional de financiële situatie van een cliënt inschat als criminogene factor is vooral voorspellend voor recidive.

Een voorbeeld uit de dagelijkse praktijk dat de samenhang tussen schulden en delictgedrag heel duidelijk illustreert is dat wanneer iemand in detentie zit, het kan gebeuren dat de uitkering wordt stopgezet terwijl vaste lasten doorlopen. Dat betekent dat iemand met een schuld vrijkomt. Het weer aanvragen van een uitkering na detentie kan zomaar twee maanden duren en aan werk komen met het label van 'ex-gedetineerde' is evenmin eenvoudig. Tel hierbij op dat ex-gedetineerden vaak terugkeren in hun oude omgeving en netwerk en het is bijna onvermijdelijk dat al bestaande financiële problemen toenemen en het risico op herhaald delictgedrag groter wordt.

Financiële problemen en delictgedrag versterken en beïnvloeden elkaar wederzijds. Financiële problemen zijn niet alleen een risicofactor voor delictgedrag, maar delictgedrag kan vervolgens weer leiden tot een patroon van steeds erger wordende financiële problemen.

Schulden onder forensische cliënten hangen sterk samen met andere problemen

Weten dat financiële problemen sterk samenhangen met en zelfs voorspellend zijn voor delictgedrag kan uitvoerend professionals die forensische cliënten begeleiden helpen de rol van financiën te onderkennen en de meest passende interventies te kiezen.

Schulden zijn dus groot onder forensische cliënten en voorspellend voor delictgedrag, maar welke factoren spelen nu een rol? Veel problemen vinden hun oorsprong al in de vroege jeugd en dit geldt ook voor schulden. Cliënten hadden in hun jeugd bijvoorbeeld te maken met mishandeling, misbruik, verwaarlozing, gebrek aan affectie en het in beperkte mate aanleren van vaardigheden. Dan kan het zo zijn dat deze instabiliteit leidde tot gedragsproblemen of verslaving, als gevolg waarvan ze niet in staat waren hun opleiding af te ronden of te werken en zo minder kans hadden op een stabiele en legale inkomstenbron om van rond te komen. Feitelijk begonnen ze dus al met een achterstand in het leven.

Kijkend naar de samenhang tussen deze factoren zien we dat veel cliënten een beperkte of niet-afgeronde opleiding hebben, waardoor ze vaak moeilijker aan een baan komen. Dit verkleint de kans op

inkomen om van rond te komen. Hierin spelen regelmatig ook gebrek aan vaardigheden of gedragsproblemen een rol. Gebrek aan werk vormt een belangrijke risicofactor voor zowel financiële problemen als delictgedrag, soms indirect omdat cliënten structuur missen en daardoor in delictgedrag vervallen en soms direct omdat het leidt tot gebrek aan inkomsten. Ook gedragsproblemen, mentale en fysieke problemen en verslaving kunnen hierin een rol spelen en de problemen versterken. Zo kampt de meerderheid van de cliënten met meerdere complexe psychische en fysieke gezondheidsproblemen of verslavingen die hun mogelijkheid om te werken en hun financiën op orde te houden negatief beïnvloeden. Dit onderstreept ook de beschermende rol van het hebben van werk. Andersom kan het zo zijn dat delictgedrag het voltooien van een opleiding of het behouden van werk bemoeilijkt, wat de financiële problemen op zijn beurt weer kan vergroten.

Begeleiding van forensische cliënten met schulden is beperkt

Ondanks dat problemen met onder meer opleiding, werk, verslaving, en mentale en fysieke gezondheid regelmatig sterk samenhangen met schulden, besteden forensisch sociaal professionals in de praktijk veelal weinig aandacht aan deze problemen bij financiële begeleiding. Vaak is bijvoorbeeld de schuldhoogte enkel ruw geschat of helemaal onbekend en is niet (volledig) bekend bij welke schuldeisers er schulden zijn, waarbij wel moet worden aangetekend dat cliënten dit zelf vaak ook niet weten. Ook krijgen cliënten zelden structurele begeleiding bij financiën en schulden. Het type begeleiding dat het meest wordt ingezet is beschermingsbewind. Mede omdat een groot deel van de doelgroep te maken heeft met een licht verstandelijke beperking, zal het voor een deel van de forensische cliënten te hoog gegrepen zijn om hun financiën zelf te beheren.

Voor hen is bewindvoering dan ook passend. Ook voor cliënten die wel de vaardigheden hebben om hun financiën te beheren maar zoveel stress ervaren dat zij hun situatie niet overzien, kan bewindvoering tijdelijk een stuk rust geven. Zo kunnen zij vanuit die rust verder werken aan andere problemen. Tegelijkertijd neemt bewind het gehele financieel beheer over en leert het cliënten niet voldoende legaal inkomen te genereren en zelfstandig de financiën te beheren. Daarom is bewindvoering voor een deel van de cliënten een te zwaar middel dat niet aansluit op hun situatie. Bovendien wisselt de kwaliteit van beschermingsbewindvoerders.

Schulden vormen niet alleen een aparte risicofactor voor delictgedrag, maar schulden en delictgedrag zijn gerelateerd via andere risicofactoren; problemen zoals gebrek aan werk, inkomen en huisvesting, beperkte of niet afgeronde opleiding, verslaving, en mentale en fysieke gezondheidsproblemen interfereren sterk met elkaar en vergroten het risico op zowel schulden als delictgedrag.

Professionals en cliënten zelf ervaren veel belemmeringen in de aanpak van schulden

Dat financiële begeleiding vaak minimaal is komt onder meer doordat het niet eenvoudig is schulden van forensische cliënten aan te pakken. Zowel cliënten zelf als begeleidend professionals ervaren veel belemmeringen in de aanpak van schulden.

Belemmeringen ervaren door cliënten

1 Cliënten ervaren veel gevoelens van stress, schaamte en frustratie als gevolg van schulden en het (moeten) geven van inzicht in de financiële situatie. Vaak zijn financiën – zeker voor deze doelgroep – het laatste waarover ze nog zeggenschap hebben.

2 Daarnaast is de toegang tot hulp voor forensische cliënten met schulden vaak beperkt. Zo voldoen forensische cliënten veelal niet aan al dan niet formele toegangsvoorwaarden voor schuldhulpverlening.

3 Ook hebben ze vaak schulden die niet kunnen worden meegenomen in schuldhulpverlening, zoals informele of illegale schulden (schulden bij vrienden of familie, of in het criminele circuit) of bepaalde CJIB-schulden. Bovendien hebben ze vaker dan gemiddeld CJIB-schulden, waarvoor ze kunnen worden gegijzeld. Uitkeringen worden dan stopgezet, waardoor direct nieuwe betalingsproblemen ontstaan omdat vaste lasten doorlopen.

4 Verder vallen ze regelmatig terug in schulden, delictgedrag of andere problemen, of zorgen verslaving en fysieke en mentale gezondheidsproblemen ervoor dat ze niet in staat zijn zich aan afspraken met organisaties te houden.

5 Bovendien overzien veel forensische cliënten het traject dat nodig is om schulden op te lossen niet en zijn de stappen die ze daarvoor moeten nemen vaak te moeilijk, regelmatig als gevolg van een licht verstandelijke beperking die veel voorkomt onder forensische cliënten.

6 Tot slot ervaren cliënten belemmeringen in de begeleiding door gemeentelijke schuldhulpverlening en andere instanties. De terminologie en communicatie van organisaties sluit vaak niet aan op hun niveau. Als gevolg hiervan voelen cliënten zich regelmatig hopeloos, wat het risico op recidive vergroot.

Belemmeringen ervaren door professionals

1 Ook professionals voelen zich vaak machteloos en handelingsverlegen als ze cliënten met schulden begeleiden. Ze worstelen met het bespreekbaar maken van financiële problemen en soms ook met gebrek aan kennis en vaardigheden om de schulden daadwerkelijk aan te pakken. Ze beginnen er soms maar niet over uit angst een beerput open te maken. Omdat we weten dat juist financiële problemen onderliggend zijn aan terugval in criminaliteit en andere problemen, is dat verontrustend. Soms verwijzen ze cliënten door, maar niet altijd weten ze de precieze doorverwijsmogelijkheden en ook niet of ze er goed aan doen om door te verwijzen. In combinatie met het feit dat de toegang tot reguliere schuldhulpverlening voor forensische cliënten in de praktijk beperkt is, komen daarom weinig forensische cliënten in een schuldhulpverleningstraject.

2 Bovendien lopen forensisch sociaal professionals aan tegen het feit dat schuldhulpverlening per gemeente anders is georganiseerd. Schuldhulpverlening is sinds 2012 per wet geregeld, via de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening. Dit is echter een kaderwet bestaande uit slechts 14 artikelen waarin staat dat gemeenten hun inwoners hulp bij schulden moeten bieden, maar hoe zij dat doen wordt vrijgelaten. Gemeenten hebben dus veel beleidsvrijheid, waardoor het per gemeente sterk verschilt welk aanbod er is en forensisch sociaal professionals niet altijd weten wat de lokale mogelijkheden zijn. Als gevolg hiervan vormen forensische cliënten slechts een beperkt deel van de totale doelgroep van gemeenten, waardoor in hun beleid zelden specifiek aandacht aan forensische cliënten wordt besteed.

3 In de praktijk is er dus weinig actieve samenwerking tussen forensische organisaties en schuldhulpverlening. Omdat forensisch sociaal professionals niet altijd weten welke andere hulp kan worden ingeschakeld bij financiële problemen en er soms onduidelijkheid is over ieders rol in de aanpak hiervan, kunnen ze ook hun eigen rol daarin niet altijd goed pakken. Daarnaast hebben professionals niet altijd zicht op de mogelijkheden die ze zelf hebben om cliënten te helpen bij financiële problemen. Soms ontbreken in de situatie van forensische cliënten bovendien praktische randvoorwaarden die nodig zijn om adequaat te kunnen begeleiden op financieel vlak, zoals voldoende en stabiel inkomen, huisvesting of een geldig identiteitsbewijs, DigiD of postadres.

Begeleiding van forensische cliënten met schulden is complex. Zowel professionals als cliënten zelf ervaren veel belemmeringen in de aanpak van schulden.

Implicaties voor professionals, organisaties en maatschappij

Wat betekenen deze inzichten in de financiële situatie van forensische cliënten en de begeleiding die zij daarbij ontvangen voor uitvoering, beleid en bestuur? Gezien de complexiteit zijn er veranderingen op micro-, meso- én macroniveau nodig om te komen tot een effectieve aanpak van schulden onder forensische cliënten.

Benader financiële begeleiding breder dan alleen financieel inzicht. Pak schulden aan in samenhang met problemen op andere levensdomeinen.

Microniveau: Uitvoerend professionals

Dat de samenhang tussen financiële problemen en delictgedrag sterk is laat zien dat het belangrijk is niet alleen te focussen op financieel inzicht, maar ook alert te zijn op de mate waarin schulden

samenhangen met andere problemen – zoals verslaving, huiselijk geweld, andere vormen van agressie en uiteindelijk criminaliteit – en de invloed van dit samenspel op het leven van cliënten.

Daarnaast onderstreept de samenhang van schulden met andere problemen dat het cruciaal is aandacht te besteden aan begeleiding gericht op het risico dat door financiële problemen ontstaat op andere levensdomeinen en met oog voor de financiële situatie van cliënten als potentiële risicofactor voor terugval. Het is hiervoor van belang schulden ook met cliënten zelf te bespreken als potentiële risicofactor voor delictgedrag en problemen op andere levensdomeinen en hen daadwerkelijk de vraag te stellen: *“In hoeverre vormt jouw financiële situatie momenteel een risicofactor voor terugval?”* Dat betekent niet dat forensisch sociaal professionals ondersteuning bij schulden volledig zelf moeten bieden, integendeel. Alleen al structureel uitvragen, monitoren en registreren van de financiële situatie van cliënten en de potentiële risico's hiervan kan echter helpen inzicht te krijgen in de omvang van het probleem en eventueel hulp in te roepen van andere professionals die zijn gespecialiseerd in financiële begeleiding.

Dit is heel klein, op microniveau, en vraagt niet direct extra tijd en investering.

Mesoniveau: Organisaties

Het is belangrijk dat professionals worden gestimuleerd kennis en vaardigheden op te doen om forensische cliënten met schulden te begeleiden. Dit vraagt dan ook training en facilitering vanuit organisaties. Ook is het belangrijk bij risicotaxatie aandacht te besteden aan financiën en de samenhang met andere problemen. Verder is het helpend cliënten trainingen aan te bieden waarin zij kunnen werken aan hun financiële kennis en vaardigheden. Daarbij is het essentieel dat professionals in staat zijn in hun dagelijkse begeleiding hierop aan te sluiten.

Start begeleiding al vanuit detentie

Er is landelijk geen standaard schuldhulpverlening tijdens en na detentie. Het is dan ook van belang dat de financiële begeleiding tijdens detentie wordt versterkt. Hier ligt een rol voor casemanagers om direct bij instroom in detentie in kaart te brengen wat de financiële situatie van gedetineerden is en welke factoren hierin een rol spelen. Tijdens detentie is het belangrijk dat zij alert zijn op informele schulden en de financiële situatie monitoren. Daarbij kan er al meer structureel tijdens detentie worden gestart met praktische ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van het helpen bij het creëren van een overzicht van inkomsten

en uitgaven, het aanvragen van toeslagen, fondsen en uitkeringen, en eveneens het aanbieden van trainingen. Trainingen zijn er vaak wel rond onder meer werk – bijvoorbeeld gericht op het leren solliciteren of opstellen van een CV –, maar nauwelijks op financieel gebied. Richting uitstroom uit detentie is focus op nazorg en warme overdracht essentieel. Daarbij is het van belang dat waar mogelijk aanmeldingen voor hulp alvast in gang worden gezet en gedetineerden worden gewezen op de mogelijkheden die er zijn na detentie en wat er na uitstroom moet worden geregeld.

Versterk nazorg

Besteed aandacht aan de financiële situatie als potentiële risicofactor. Vraag de financiële situatie structureel uit en registreer en monitor deze.

Ook de gemeentelijke nazorg en andere hulpverlening na detentie dient te worden versterkt. Het verschilt per gemeente hoe dit is geregeld. Gedetineerden moeten zichzelf veelal actief melden. Velen van hen hebben echter niet het vermogen om zelf om hulp te vragen of hebben al een dusdanig wantrouwen jegens (overheids)instanties dat zij dit niet doen. Het helpt als gedetineerden wanneer zij vrij-

komen actief worden benaderd door instanties. Het komt voor dat ze met het spreekwoordelijke tasje op straat komen te staan waardoor de kans groot is dat ze terugkeren naar hun oude procriminele omgeving. Juist de periode na uitstroom is cruciaal als het gaat om het snel oplopen van schulden, zeker als mensen eenmaal weer een postadres hebben en de brieven binnenkomen.

Werk systematisch samen

Belemmeringen in de aanpak van schulden zitten onder meer in de complexiteit van processen binnen en tussen instanties. Ook het feit dat schulden zo sterk zijn verweven met problemen op andere levensgebieden maakt het een typisch vraagstuk om interdisciplinair aan te pakken. Daarom is het nodig vanaf de start van het traject systematisch en integraal samen te werken met verschillende professionals rondom forensische cliënten, zoals schuldhulpverleners, reclasseringswerkers, bewindvoerders, ambulante begeleiders en andere sociaal professionals, vanuit ieders expertise. Dit betekent dat de reclasserings-

werker begeleidt vanuit zijn kennis van de doelgroep, hun problemen en het bijbehorende gedrag. De schuldhulpverlener en bewindvoerder begeleiden vanuit hun expertise in financiële begeleiding. De ambulante begeleider of andere sociaal professional ondersteunt bij praktische zaken, zoals het meegaan naar afspraken en ordenen van administratie. Daarbij is het belangrijk dat onderling goede informatie-uitwisseling plaatsvindt en maatwerk kan worden geleverd, waarmee continuïteit van zorg wordt versterkt.

Stimuleer kennis en vaardigheden. Investeer in training en facilitering

Macroniveau: Werkveld en maatschappij

Schulden hebben altijd veel impact op het leven van mensen, maar de gevolgen van schulden zijn voor forensische cliënten extra groot omdat ze de terugkeer naar de samenleving kunnen belemmeren en maken dat forensische cliënten soms geen andere uitweg zien dan terugkeer naar de crimi-

naliteit. Gezien de omvang van de schulden onder deze doelgroep en de sterke samenhang ervan met delictgedrag is het ten aanzien van verschillende groepen burgers in kwetsbare posities dan ook belangrijk specifiek oog te hebben voor forensische cliënten.

Besteed aandacht aan de specifieke belemmeringen die forensische cliënten ervaren

Het aanpakken van schulden onder forensische cliënten vraagt aandacht op meerdere niveaus:

Op uitvoerend niveau aandacht voor de omvang en impact van financiële problemen, de samenhang ervan met andere problemen en het risico dat ze veroorzaken voor recidive.

Op organisatieniveau aandacht voor benodigde kennis en vaardigheden enerzijds en samenwerking rond schulden en verbreding van de aanpak van schulden in de keten anderzijds.

Op maatschappelijk niveau aandacht voor de specifieke belemmeringen die schulden veroorzaken voor forensische cliënten en andere doelgroepen.

Inzichten in de financiële problemen van forensische cliënten en de begeleiding die zij daarbij ontvangen leveren vier belangrijke generieke lessen op voor beleidsmakers en bestuurders binnen het (forensisch) sociaal domein en uitvoerend professionals die forensische cliënten begeleiden.

Les 1: Benader schulden als sleutel in de aanpak van multiproblematiek

Forensische cliënten ontvangen vaak geen hulp bij schulden. Dit komt onder meer doordat professionals de situatie van cliënten op veel levensdomeinen moeten monitoren en veelal beperkt tijd hebben om cliënten te spreken en ondersteunen. Forensisch sociaal professionals hebben daarin bovendien vaak vooral een regierol als het gaat om het inzetten van en doorverwijzen naar benodigde hulp. Omdat schulden een risicofactor vormen voor delictgedrag en de kerntaak van forensisch sociaal professionals het voorkomen van recidive en stimuleren van resocialisatie is, is het echter wel belangrijk dat forensisch sociaal professionals voldoende handvatten hebben als het gaat om financiële begeleiding. Dat betekent niet dat zij deze hulp bij financiën volledig zelf moeten verzorgen; zij hebben immers een bredere focus en verrichten veel taken

in beperkte tijd. Bovendien is schuldhulpverlening een specialisme. Omdat schulden zo sterk zijn verweven met problemen op andere levensdomeinen versterken ze niet alleen het directe risico op criminaliteit, maar ook het risico op bijvoorbeeld huiselijk geweld en andere vormen van agressie. Daarom is het nodig financiële problemen als vraagstuk van multiproblematiek te zien en schulden als sleutel voor die multiproblematiek te beschouwen. Als professionals bijvoorbeeld werken aan huisvesting maar er geen inkomen blijkt te zijn, zal de huisvesting snel op de tocht komen te staan. Systematische samenwerking vanaf het begin van begeleidingstrajecten is dan ook cruciaal om vroegtijdig inzicht te krijgen in de financiële situatie van cliënten en te starten met interventies.

Financiële problemen zijn een typisch vraagstuk om interdisciplinair op te pakken en als vraagstuk van multiproblematiek te zien. Schulden kunnen dan ook als sleutel voor die multiproblematiek worden beschouwd. Systematische samenwerking vanaf het begin van begeleidingstrajecten is cruciaal om vroegtijdig inzicht te krijgen in de financiële situatie van cliënten en te starten met interventies.

Les 2: Kijk anders naar dader- en slachtofferschap

‘Schuld hebben’ wordt vaak gerelateerd aan ‘schuldig zijn’. Voor forensische cliënten geldt dit eens te meer. Wanneer er incidenten plaatsvinden in het forensische domein is er in de maatschappij bovendien snel de tendens om te roepen om meer focus op veiligheid en strenger straffen. Onderzoek laat echter overtuigend zien dat alleen straffen niet werkt, maar dat dit altijd moet worden gecombineerd met behandeling, risicomanagement en een focus op resocialisatie en gedragsverandering. Dit vraagt om een andere visie op dader- en slachtofferschap. Forensische cliënten worden standaard gezien als daders, maar hebben vaak ook geleden onder omstandigheden, meestal al in de vroege jeugd. Daardoor startten ze met een achterstand in het leven en doen ze anderen aan wat ze zelf misten. Dit rechtvaardigt strafbare feiten vanzelfsprekend geenszins, maar biedt wel handvatten voor professionals om in de begeleiding meer inzicht te krijgen in en in te spelen op de factoren die een rol spelen in het delictgedrag en cliënten te helpen tools te ontwikkelen voor prosociaal gedrag en hen een tweede kans te geven of hoeveel kansen dan ook nodig zijn.

Een situatie die het verschil in visie op dader- en slachtofferschap duidelijk illustreert is dat veel

forensische cliënten schadevergoedingsmaatregelen krijgen opgelegd. Veelal willen cliënten deze wel betalen, maar hebben ze daarvoor daadwerkelijk geen geld en zien ze geen andere optie dan opnieuw de criminaliteit in te gaan. Terugkeer in de criminaliteit is dus vaak geen kwestie van onwil, maar van onmacht. Uiteraard is vergelding richting de maatschappij en eventuele slachtoffers nodig en kan kwijtschelding van schulden onrechtvaardig voelen. Omdat forensische cliënten het geld vaak daadwerkelijk niet hebben is het echter geen oplossing de druk op hen te verhogen, maar zal dit eerder het tegenovergestelde effect hebben: Zij keren terug in de criminaliteit en leren problemen niet op andere manieren op te lossen. Daarom is meer aandacht nodig voor toenemend risico op recidive door schulden, de achterliggende factoren die daarbij een rol spelen en de vaardigheden die forensische cliënten nodig hebben. Een effectieve aanpak van schulden onder forensische cliënten vraagt dus een andere manier van kijken naar dader- en slachtofferschap en oplossingen die zowel recht doen aan vergelding enerzijds als stress verminderen en ruimte creëren voor forensische cliënten om aan hun problemen te werken en stabiliteit te bereiken anderzijds. Alleen dan hebben zij écht kans op een schulden- én delictvrije toekomst.

Les 3: Versterk de toegang tot hulp

Schulden veroorzaken altijd stress, maar zijn extra complex voor forensische cliënten omdat ze de terugkeer naar de samenleving belemmeren. Ook de toegang tot hulp bij schulden is voor forensische cliënten extra complex en dus beperkt. Cliënten voelen zich als gevolg van dit alles regelmatig klem zitten in het systeem en missen flexibiliteit en maatwerk. Het zijn dus de schulden die stress veroor-

zaken, maar het schuldensysteem zorgt ervoor dat forensische cliënten en ook professionals zich vaak machteloos voelen. Daarom zijn op maatschappelijk niveau veranderingen in de toegang tot schuldhulp nodig. Als het systeem immers hetzelfde blijft, zijn de mogelijkheden van professionals en het effect van hun acties beperkt, zelfs wanneer ze onderling samenwerken.

Les 4: Creëer een vroegtijdige en brede aanpak

Schulden worden vaak in stand gehouden door complexe en diepgewortelde patronen waarin intergenerationele overdracht een belangrijke rol speelt. Daarom is voor een echt effectieve aanpak eerder én meer preventief ingrijpen nodig om daadwerkelijke verandering in de volwassenheid te kunnen bereiken. Dit betekent dat in hulpverlening aan jongeren veel aandacht nodig is voor financiële educatie die zich ook richt op risico's die financiële problemen op andere levensdomeinen kunnen veroorzaken en op het aanleren van vaardigheden die nodig zijn om financieel zelfredzaam te zijn en

deze risico's te beperken. Bovendien is een actieve samenwerking tussen organisaties in het justitieel en sociaal domein, met schuldeisers en werkgevers, maar ook met het netwerk van cliënten hierbij essentieel. In een dergelijke brede, preventieve aanpak is het cruciaal te werken op basis van wat bewezen effectief is en niet vanuit het systeem en de processen van organisaties te denken. Het traject, de levensloop en de behoeften van cliënten moeten centraal worden gesteld om discontinuïteit te voorkomen.

Voor beleid en uitvoering binnen het forensisch sociaal domein zijn vier zaken essentieel:

- 1 Schulden benaderen als sleutel in de aanpak van multiproblematiek.
- 2 Anders kijken naar dader- en slachtofferschap.
- 3 De toegang tot hulp voor forensische cliënten versterken.
- 4 Een vroegtijdige en brede aanpak creëren.

Handvatten voor financiële problemen onder forensische cliënten

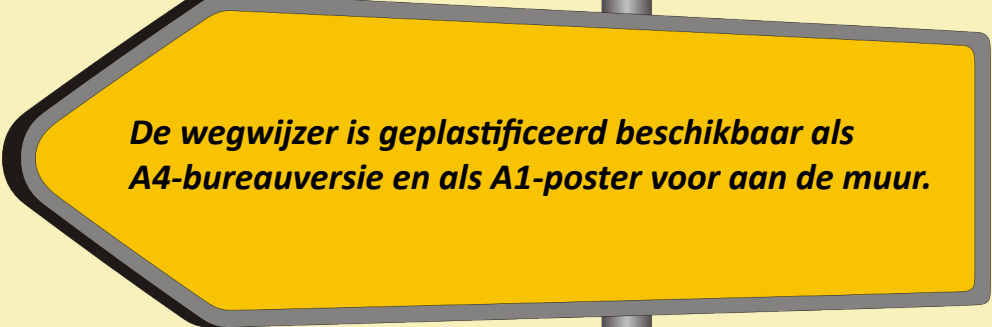
Wegwijzer voor uitvoerende professionals

De wegwijzer bij financiële problemen onder forensische cliënten helpt forensisch sociaal professionals cliënten met schulden te begeleiden.

Allereerst bevat de wegwijzer een overzicht van belangrijke aandachtspunten in de begeleiding van cliënten met schulden, uitgesplitst naar de fasen van het begeleidingstraject: Aan welke punten dienen professionals direct bij en vanaf de start van het begeleidingstraject aandacht te besteden? En welke punten zijn vervolgens gedurende de begeleiding van belang?

Daarnaast bevat de wegwijzer een routekaart voor begeleiding bij schulden. Deze routekaart is ingedeeld in drie fasen. De eerste fase biedt de professional een stappenplan met het oog op het in kaart brengen van de inkomsten van de cliënt. De tweede fase helpt de professional vervolgens stapsgewijs inzicht te krijgen in de financiële situatie en mogelijke financiële problemen en schulden. De derde fase van de routekaart is tot slot gericht op het onderbouwd kiezen van passende interventies op basis van de financiële situatie van de cliënt en de mogelijk al aanwezige hulp.

Het derde onderdeel van de wegwijzer is gericht op het signaleren, bespreekbaar maken en aanpakken van schulden. Als eerste is een overzicht van belangrijke signalen van financiële problemen opgenomen dat professionals kan helpen mogelijke financiële problemen vroegtijdig te signaleren. Daarna volgt een weergave van mogelijke vragen die professionals aan cliënten kunnen stellen om schulden bespreekbaar te maken. Tot slot is een overzicht opgenomen van mogelijkheden tot hulp waarnaar professionals cliënten kunnen doorverwijzen en die kunnen worden ingezet om cliënten met schulden te ondersteunen, inclusief een kernachtige weergave van het stelsel van schuldhulpverlening.

De wegwijzer is geplastificeerd beschikbaar als A4-bureauversie en als A1-poster voor aan de muur.

De actietool is geplastificeerd beschikbaar als A4-bureauversie en in groter formaat als poster voor aan de muur.

Actietool voor (gemeentelijke) beleidsmedewerkers

De actietool voor (gemeentelijke) beleidsmedewerkers bevat de kern van de kennis die beleidsmedewerkers nodig hebben over financiële problemen onder forensische cliënten. Daarnaast bevat de tool vijf uitgewerkte handvatten voor beleid rondom de aanpak van financiële problemen onder forensische cliënten. Tot slot biedt de tool enkele handige ondersteuningsmogelijkheden bij dit onderwerp vanuit de Vereniging Nederlandse Gemeenten (NVG).

WEGWIJZER BIJ FINANCIËLE PROBLEMEN ONDER DELINQUENTEN

Begeleiden bij financiële problemen onder reclasseringscliënten

Advies

- » Financiële situatie uitvragen
- » Risico van financiële situatie voor recidive uitvragen en afwegen
- » Financiële situatie uitgebreid beschrijven in de risicotaxatie (RISC)
- » Financiën als criminogene factor beschrijven in advies: bijzondere voorwaarde van meerwaarde?
- » Financiën meewegen in het uiteindelijke advies

Werkstraf

Eerste gesprek: Vragen naar financiële situatie en doorverwijzen indien nodig

Gedurende het traject: Actief blijven bespreken, signaleren en monitoren en waar nodig interventies plegen

Toezicht

- » *Eerste gesprek:* Vragen naar financiële situatie
- » *Aan de start van het traject:* Doelen stellen ten aanzien van financiën
- » *Gedurende het traject, vanaf de start:*
 - › Financiële situatie monitoren en registreren (in cliëntdossier, adviezen, rapportages)
 - › Eventueel zelf hulp bieden en waar nodig doorverwijzen
 - › Samenwerken met professionals in het justitiële en sociale domein rond financiële begeleiding
- » *Tijdens en na afloop van het traject:* Financiële situatie en bijbehorende doelen evalueren, waar nodig bijsturen en bij wegvallen bijzondere voorwaarden borgen dat financiële hulpverlening wordt voortgezet en geborgd blijft zolang nodig is

Kennis

Financiële problematiek onder delinquenten is groot, complex en diepgeworteld, belemmert resocialisatie en vergroot het risico op terugval in delictgedrag. Bovendien hangt financiële problematiek vaak samen met problemen op andere levensdomeinen, zoals opleiding, werk, en mentale en

fysieke gezondheid. Delinquenten zelf én forensisch sociaal professionals ervaren vaak veel belemmeringen bij het aanpakken van schulden. Effectieve samenwerking rond schuldenproblematiek onder delinquenten vanuit verschillende expertises is dan ook essentieel.

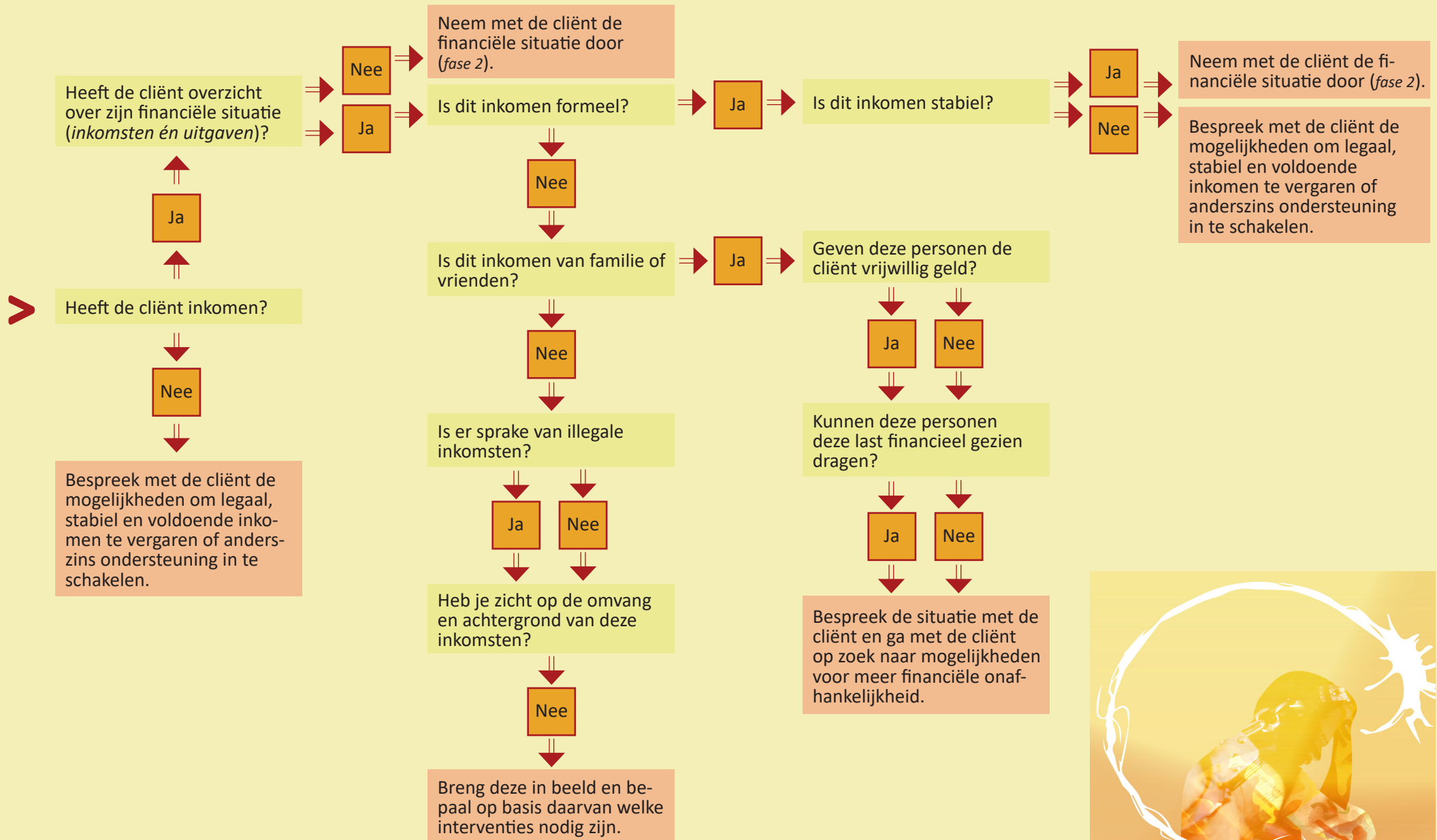

Kennis en vaardigheden opdoen? Volg de training 'Wegwijs in schulden' bij de Reclasserings-academie!

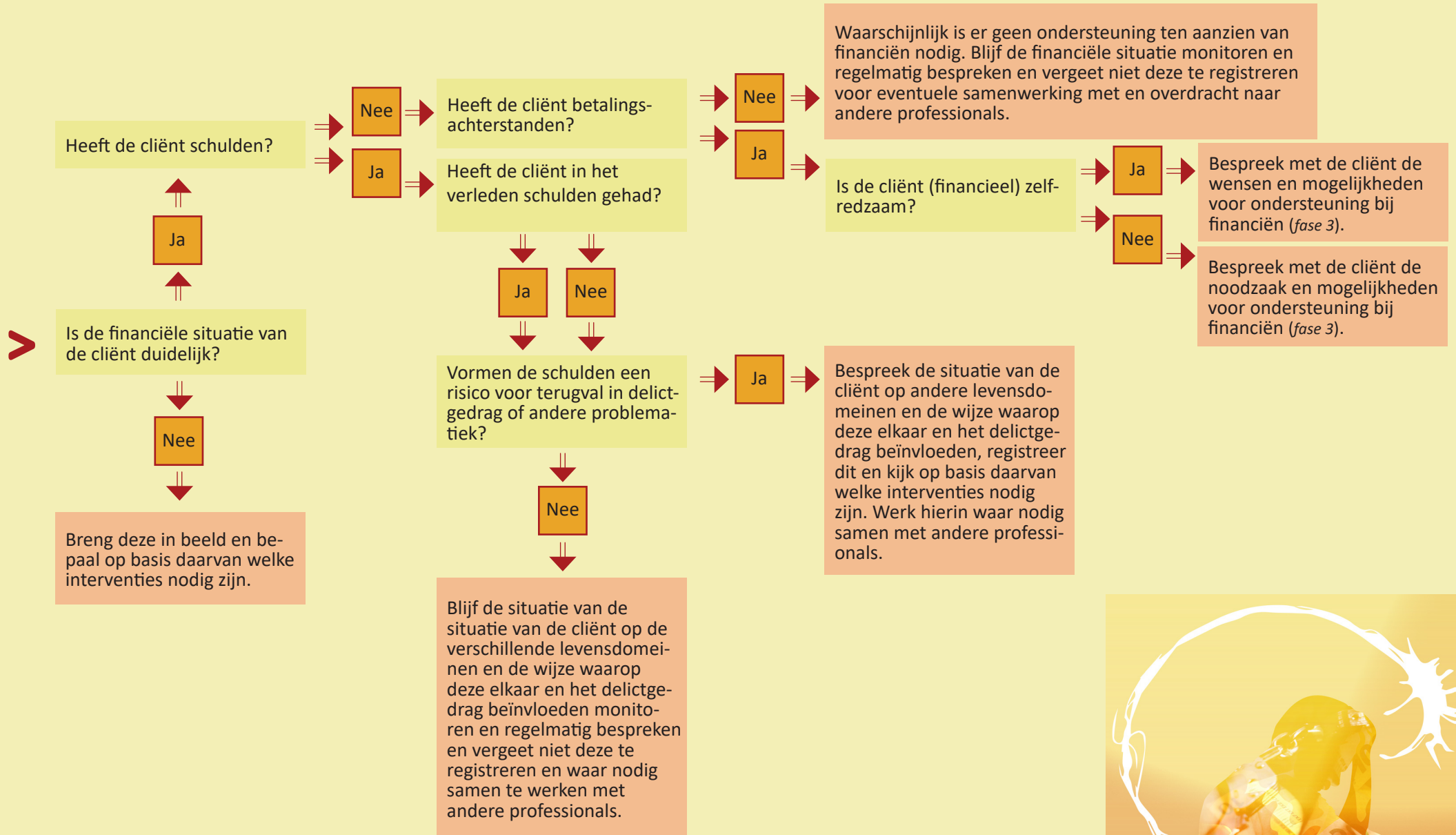
ROUTEKAART IN KAART BRENGEN EN BESPREKEN FINANCIËN

Fase 1 - Inkomsten

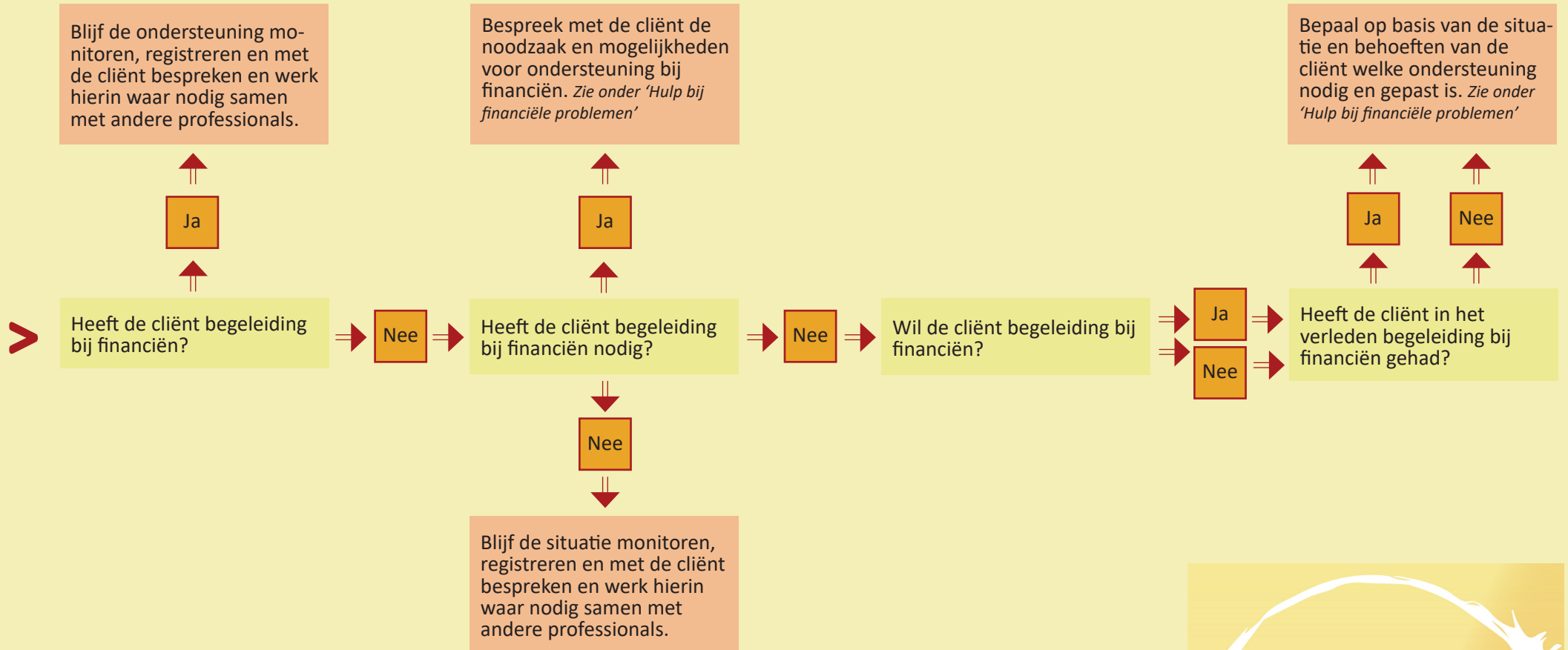
ROUTEKAART IN KAART BRENGEN EN BESPREKEN FINANCIËN

Fase 2 - Financiële situatie

ROUTEKAART IN KAART BRENGEN EN BESPREKEN FINANCIËN

Fase 3 - Financiële begeleiding

Signalen van financiële problemen

» *Kunnen komen vanuit de cliënt zelf (verbaal of non-verbaal), het netwerk, de omgeving, ketenpartners of systemen.*

» *Kunnen vaak óók op andere problemen duiden, maar geven in samenhang redenen om ook oog te hebben voor mogelijke financiële problemen.*

Fysieke klachten

- o Hoofdpijn
- o Slaapproblemen
- o Nek- en rugklachten
- o Verhoogde bloeddruk
- o Verminderde werking immuunsysteem

Problemen op verschillende leefgebieden

- o Opleiding en werk
 - o Huisvesting
 - o Relaties
 - o Mentale en fysieke gezondheid & gedragsproblemen
 - o Verslaving
 - o Opvoeding
- Kunnen leiden tot problemen met betrekking tot agressie, (huiselijk) geweld en criminaliteit*

Mentale klachten

- o Stress
- o Angst
- o Suïcidale gedachten
- o Depressie
- o Uitputting
- o Emotieloosheid of juist overgeëmotioneerd reageren
- o Apathisch of juist hyperalert zijn

Gedrag

- o Verward
- o Vervuild
- o Gestrest
- o Chaotisch
- o Afspraken niet nakomen
- o Te laat komen
- o Een voorschot willen en andere dergelijke verzoeken
- o Post niet openen maar meebrengen
- o Focus op goedkope alternatieven
- o Focus op korte termijn en directe beloning
- o Minder gevoelig voor feitelijke informatie
- o Moeite met het onthouden van informatie
- o Moeite met prioriteren
- o Moeite met tot daadwerkelijke actie komen
- o Moeite met impulsbeheersing
 - uitstellen verlangens en behoeften
 - zich aan een plan houden
 - controleren reactie op stress of dreiging

Werk

- o Kortere lontje
- o Verminderde concentratie
- o Afname productiviteit
- o Toename verzuim

Onverzorgd uiterlijk

- o Kleding
- o Schoeisel
- o Gebit
- o Geur

Praktische indicaties

- o Beslagen
- o Betaling van vaste lasten via uitkering
- o Niet verzekerd of onderverzekerd zijn
- o Gespreid betalen

Bespreekbaar maken van financiële problemen

Waarnemen

- Je geeft aan/ik zie dat je veel stress ervaart. Wat maakt dat je veel stress hebt?
- Ik zie dat je een aantal keer niet op afspraken bij ... bent geweest. Mag ik vragen hoe dat komt?

Open en zonder oordeel in kaart brengen

- In hoeverre lukt het jou om rond te komen?
- Hoe staat het met de financiën?

Activeren

- Hoe zou het voor jou zijn om aan de slag te gaan met je financiële problemen?
- Wat heb je al gedaan om je financiële situatie te veranderen?
- Wanneer gaat het beter als het gaat om jouw financiële situatie?
- Wat heb je nodig om verandering aan te brengen in je financiële situatie? Wie of wat zou jou daarin kunnen helpen?

Taboe doorbreken en normaliseren

- Ik spreek regelmatig mensen met zorgen over hun financiën. In hoeverre herken jij dat soort zorgen?
- Ik spreek regelmatig mensen voor wie het lastig is rekeningen in één keer te betalen. Hoe is dat voor jou?
- Mijn ervaring is dat mensen in een vergelijkbare situatie nogal eens moeite hebben om rond te komen en zelfs schulden opbouwen. Hoe is dat bij jou?

Bewust maken

- Waar sta je over zes maanden als je financiële situatie hetzelfde blijft? Welke invloed zou dit hebben op je familie, je kinderen, ...?
- Op welke manier heb je last van je schulden? (...) Dus daar wil je wel graag vanaf?
- Wat weet je over de risico's die je loopt met

een achterstand in de betaling van je huur/hypotheek/zorgverzekering? Mag ik je hier meer over vertellen?

- Bij mensen die met hun financiële problemen aan de slag gaan zie ik dat zij meer rust ervaren, beter functioneren op hun werk et cetera. Zou jij daarvoor open staan?

Doorvragen

- Cliënt: *"Het leven is tegenwoordig ook zo duur!", "Het kost me zelfs geld om hier op afspraken te komen!", "Jij gaat zo lekker op vakantie, maar voor mij is dat niet weggelegd!"*
Hoe bedoel je dat precies?

Hulp bij financiële problemen

1 Gratis hulpnummer

0800-8115

2 Zelfhulpsites

Voor praktische tips voor onder meer budgetoverzichten en besparen, o.a. <https://www.nibud.nl/> en <https://berekenuwrecht.nibud.nl/introductie>

3 Sociaal raadsliden, juridisch loket of vrijwilligers

Voor het ordenen van de administratie, het invullen van formulieren en juridische vragen

4 Budgetcursus

Voor het versterken van financiële vaardigheden

5 Budgetcoach

Voor hulp bij het creëren van overzicht over inkomsten en uitgaven

6 Beschermingsbewind of budgetbeheer

Voor (gedeeltelijke/tijdelijke) overname van het financieel beheer

7 Sociaal wijkteam

Voor (acute) praktische ondersteuning

8 Voedselbank

Voor directe ondersteuning, bijvoorbeeld in geval van crisis

9 Gemeentelijke schuldhulpverlening of kredietbank

Wet
gemeentelijke
schuldhulp-
verlening

Stelsel van schuldhulpverlening

Fase 1: Stabilisatie: informatie, advies en inkomen op orde krijgen

Fase 2: Schuldhulpverlening

Minnelijk: Met de betrokken schuldeisers worden betalingsafspraken gemaakt. De schuldenaar lost gedurende het traject een minimumbedrag af. Na afloop van het traject wordt de resterende schuld kwijtgescholden.

Wettelijk: Wettelijke schuldhulpverlening kan door de rechter worden toegekend wanneer niet alle schuldeisers vrijwillig aan een schuldregeling willen meewerken.

Samen ondersteunen

Door samen te werken als verschillende bij delinquenten betrokken professionals binnen de justitiële keten – denk aan rechtspraak, gevangeniswezen, forensische zorg en (forensische) verslavingszorg – en in het sociale domein – denk aan gemeentelijke nazorg, schuldhulpverlening, beschermingsbewindvoering, sociaal wijkteams en ambulante/persoonlijke begeleiding – in de aanpak van schulden helpen we delinquenten op weg naar een schulden- én delictvrije toekomst!

Actietool voor (gemeentelijke) beleidsmedewerkers

Financiële problematiek onder forensische cliënten is groot, complex en diepgeworteld, belemmert resocialisatie en vergroot het risico op terugval in delictgedrag. Bovendien hangt financiële problematiek vaak samen met problemen op andere levensdomeinen, zoals opleiding, werk, en mentale en fysieke gezondheid. Cliënten zelf én forensisch sociaal professionals die hen begeleiden ervaren vaak veel belemmeringen bij het aanpakken van schulden. Vanuit gemeenten wordt nog relatief weinig aandacht besteed aan deze problematiek voor deze specifieke doelgroep en gemeentelijk beleid verschilt dan ook sterk. Hoe kunnen gemeenten beleid rond financiële problemen onder forensische cliënten intern regisseren en bovendien afstemmen op andere gemeenten?

Handvatten

Investeer met het oog op preventie in financiële educatie, door in beleid aandacht te hebben voor het risico dat schulden opleveren voor andere levensgebieden, zoals opleiding en werk, huisvesting, verslaving en gezondheid, en uiteindelijk criminaliteit. Dit betekent dat in beleid ten aanzien van schulden niet alleen moet worden gericht op aan-

dacht voor financiële vaardigheden en in beleid ten aanzien van (jeugd)criminaliteit niet alleen op het voorkomen dat jongeren afglijden richting ondermijnende criminaliteit.

1. Benader financiële educatie en preventie breed en integraal

Besteed in beleid rond schuldenaanpak gerichte aandacht aan specifieke doelgroepen zoals forensische cliënten. Dit omdat forensische cliën-

ten specifieke kenmerken hebben en in de aanpak van schulden tegen specifieke belemmeringen aanlopen.

2. Besteed in de schuldenaanpak gericht aandacht aan forensische cliënten

Werk actief samen met de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) als het gaat om het kijken naar mogelijkheden om te voorkomen dat schulden tijdens detentie oplopen, doorbetaling van vaste lasten te laten stopzetten of tijdelijk over te nemen,

schuldenrust tijdens detentie te bieden middels bijvoorbeeld saneringskredieten en vanaf het moment dat duidelijk wordt dat iemand in detentie zal raken te werken aan een plan van aanpak voor re-integratie.

3. Neem een actieve rol in ten aanzien van het creëren van mogelijkheden om tijdens detentie schuldenrust te bieden en te werken aan re-integratie

4. Benader (ex-)gedetineerden actief

Zorg dat beleid zo veel mogelijk uniform is voor verschillende gemeenten. Zoek daarbij actieve samenwerking met andere gemeenten. Dit om te zorgen voor een eenduidige aanpak, aangezien wetgeving gemeenten veel beleidsvrijheid geeft, terwijl

Zorg voor actieve benadering van gedetineerden al tijdens detentie, met het oog op een vloeiende overgang van binnen naar buiten detentie. Overweeg hierbij de mogelijkheid dat nazorg- of re-integratiemedewerkers met regelmaat daadwerkelijk in Penitentiaire

Inrichtingen in de regio aanwezig zijn. Regisseer daarbij een warme overdracht vanuit het gevangeniswezen naar diverse gemeentelijke afdelingen – zoals Participatie, Werk en Inkomen, en Nazorg ex-gedetineerden – en andere maatschappelijke organisaties.

begeleiding van forensische cliënten een meer regionale aanpak vraagt. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) kan hierin een verbindende rol spelen.

5. Stem beleid af op andere gemeenten en werk actief samen

Handige tools van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)

Routekaart financiële zorgen

De VNG heeft een routekaart ontwikkeld waarin onder meer inwoners zelf, beleidsmedewerkers, juristen, informatiekundigen en communicatiemedewerkers op hen toegesneden informatie kunnen vinden met betrekking tot verschillende fasen van financiële problematiek en hulpverlening daarbij.

Actiekaarten life events

De VNG heeft rond een reeks verschillende life events – waaronder specifiek in detentie raken, maar bijvoorbeeld ook 18 jaar worden, scheiden, verhuizen, en beginnen of stoppen met ondernemen – actiekaarten ontwikkeld waarop de belangrijkste feiten, al bestaande initiatieven, samenwerkingspartners en handelingsopties ten aanzien van het betreffende life event staan weergegeven.

Ondersteuningsbijeenkomsten

De VNG organiseert diverse bijeenkomsten voor medewerkers van gemeenten om onderling kennis en werkwijzen uit te wisselen. Zo zijn er regelmatig (be)sprekken, (samen)werk- en expertsessies en webinars.

